

ΣΤΑΥΡΟΥ ΓΙΑΓΚΑΖΟΓΛΟΥ

Θεολογικὲς προσωπογραφίες τοῦ 20οῦ αἰῶνα

ΜΕΛΕΤΕΣ ΚΑΙ ΔΟΚΙΜΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΝΕΩΣΗ
ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ

Ἀμίλκας Ἀλιβιζάτος * Παναγιώτης Τρεμπέλας
Ἰωάννης Καρμίρης * Γεώργιος Φλωρόφσκυ
Βλαδίμηρος Λόσκυ * Νικόλαος Ἀφανάσιεφ
Ἰουστίνος Πόποβιτς * Παναγιώτης Χρήστου
Σάββας Ἀγουρίδης * Νίκος Νησιώτης
Ἰωάννης Ρωμανίδης * Ἰωάννης Ζηζιούλας
Στυλιανὸς Χαρκιανάκης * Δαμασκηνὸς Παπανδρέου
Νίκος Ματσούκας * Χρῆστος Γιανναρᾶς
Παναγιώτης Νέλλας

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	15
---------------	----

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

*Σταθμοί και δρόμοι τῆς Νεοελληνικῆς Ὁρθόδοξης Θεολογίας.
Θεολογικά ρεύματα και τάσεις ἀπὸ τὸν 14ο αἰῶνα ἕως σήμερα*

Ἡ τελευταία ἀναλαμπὴ τῆς πατερικῆς θεολογίας κατὰ τὸν 14ο αἰῶνα	19
Θωμιστὲς και ἀντιθωμιστὲς στὸ Βυζάντιο.....	21
Ἡ θεολογία κατὰ τὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας. Οἱ Ὁμολογίες Πίστεως τοῦ 17ου αἰῶνα.....	24
Ὁρθοδοξία και Διαφωτισμός.....	26
Ἡ φιλοκαλικὴ κίνηση τοῦ 18ου αἰῶνα	29
Ἡ ἀκαδημαϊκὴ θεολογία στὴν Ἀθήνα και ἡ θεολογικὴ γενιά τοῦ 1930.....	31
Τὸ Α' Συνέδριο Ὁρθόδοξης Θεολογίας στὴν Ἀθήνα τὸ 1936.....	33
Τὸ εὐσεβιστικὸ κίνημα και οἱ χριστιανικὲς ὀργανώσεις.....	37
Ἡ ἀνανεωτικὴ στροφή τῆς νεοελληνικῆς θεολογίας	40
Ἡ σχολὴ τῆς Θεσσαλονίκης	43
Οἱ ἄξονες τῆς νεοελληνικῆς θεολογίας κατὰ τὸν 20ὸ αἰῶνα	46
Ἀναδυόμενα θεολογικὰ ρεύματα και τάσεις κατὰ τὸν 21ο αἰῶνα	48

*Ἡ συμβολὴ και τὸ ἔργο τοῦ Ἀμίλκα Ἀλιβιζάτου
στὴν Ὁρθόδοξὴ Ἐκκλησιολογία*

Ὁ Ἀμίλκας Ἀλιβιζάτος και τὸ ἔργο του	53
Ἡ φύση τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴν Ὁρθόδοξὴ Παράδοση.....	61
Ἡ Ἐκκλησία και οἱ Ἐκκλησίες.....	68
Ἡ Ἑλληνικὴ Ὁρθόδοξὴ Ἐκκλησία ὡς συνέχεια τῆς Una Sancta....	71
Ἡ σύγκληση τῆς Οἰκουμενικῆς Συνόδου.....	77

Ἡ συνείδηση τῆς Ἐκκλησίας.....	80
Ἡ Παράδοση τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ ἐξέλιξη τῶν δογμάτων	87
Ἡ περὶ Μυστηρίων καὶ ἐσχάτων διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας	90
Ἡ δομὴ καὶ ὀργάνωση τῆς Ἐκκλησίας	96
Ὁ διάλογος μὲ τὶς ἄλλες Ἐκκλησίες	98
Ἡ ὑπέρβαση τῶν ἐθνικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τῶν πολλαπλῶν δι- καιοδοσιῶν στὴν Ὁρθόδοξη διασπορά.....	99

Ὁ χαλκέντερος Παναγιώτης Τρεμπέλας.

Μεταξὺ ἱεραποστολῆς καὶ παράδοσης

Οἱ ἱεραποστολικές ρίζες καὶ τὸ ξεκίνημα τῆς «Ζωῆς».....	103
Ἡ θεολογικὴ σταδιοδρομία	107
Τὸ «ὠριγενεῖων διαστάσεων» συγγραφικὸ ἔργο.....	113
Ὁ Παναγιώτης Τρεμπέλας καὶ ἡ πατερικὴ παράδοση.....	139
<i>A. Ἡ διένεξη μὲ τὸν Ἰωάννη Ρωμανίδη</i>	<i>141</i>
<i>B. Ἡ διένεξη σχετικὰ μὲ τὸν μυστικισμό καὶ τὸν ἀποφατισμό.....</i>	<i>146</i>
Ὁ Παναγιώτης Τρεμπέλας μεταξὺ ἐγκωμίων καὶ κριτικῆς	158

Ἡ πατερικὴ Παράδοση στὸ ἔργο τοῦ Ἰωάννη Καρμίρη

Σπουδές καὶ σταδιοδρομία σὲ δύσκολες ἐποχές	163
Διδασκαλία καὶ ἔργο	168
Συμβολὴ στὶς διορθόδοξες σχέσεις καὶ στὸν διαχριστιανικὸ διάλο- γο.....	185
Παράδοση καὶ ἀνανέωση.....	190
Ἡ παγκοσμιότητα τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας	196
Ἡ κληρονομία καὶ ἡ ἀποτίμηση τοῦ ἔργου του	201

Ὁ π. Γεώργιος Φλωρόφσκυ,

Θεολόγος τῆς νεοπατερικῆς σύνθεσης

Πορεία καὶ διαδρομὴ στοὺς δρόμους τῆς ἐξορίας	208
Τὸ θεολογικὸ ἔργο τοῦ Γεωργίου Φλωρόφσκυ	213
Θεολογία καὶ Πολιτισμὸς	217
Ὁ «ἐκχριστιανισμένος Ἑλληνισμός» τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας	223
Ἡ νεοπατερικὴ σύνθεση τοῦ π. Γεωργίου Φλωρόφσκυ.....	230

Οί ἐπιπτώσεις καὶ τὸ μέλλον τῆς νεοπατερικῆς σύνθεσης	235
Ἡ νεοπατερικὴ σύνθεση καὶ ἡ ἀνανέωση τῆς νεοελληνικῆς θεολο- γίας	237
Ἐπισημάνσεις καὶ παρατηρήσεις γιὰ τὴ στροφή στὶς πατερικὲς σπουδές	241

Ὁ Βλαδίμηρος Λόσκυ,

Θεολόγος τοῦ προσώπου καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος

Ἀπὸ τὴν Πετρούπολη στὸ Παρίσι: σπουδές καὶ θεολογικὴ δια- δρομὴ	248
Τὸ μυστήριον τοῦ προσώπου	254
Ἡ μυσταγωγία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος	261
Τὸ πρόβλημα τῶν δύο Οἰκονομιῶν	267
Ἡ κριτικὴ τοῦ π. Γεωργίου Φλωρόφσκυ στὴν Οἰκονομία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος	273
Οἱ ἐκκλησιολογικὲς συνέπειες τῆς ὑπαρξῆς δύο Οἰκονομιῶν	277
Πρὸς μία σύνθεση χριστολογίας καὶ πνευματολογίας	282

Ἡ ἐξουσία τῆς ἀγάπης.

Ἡ εὐχαριστιακὴ ἐκκλησιολογία τοῦ Νικόλαου Ἀφανάσιεφ

Πορεία καὶ θεολογικὴ διαδρομὴ	287
Ἡ εὐχαριστιακὴ ἐκκλησιολογία καὶ τὸ πρόβλημα τῆς ἐξουσίας καὶ τοῦ δικαίου	295
Εὐχαριστιακὴ ἐκκλησιολογία καὶ κανονικὸ δίκαιο. Ἡ κριτικὴ τοῦ Ἰωάννη Ζηζιούλα	305
Ἡ κληρονομία καὶ τὸ μέλλον τῆς εὐχαριστιακῆς ἐκκλησιολογίας	311

«Φιλοσοφικοὶ κρημνοί». Ἕνας κριτικὸς διάλογος

τοῦ π. Ἰουστίνου Πόποβιτς μὲ τὸν εὐρωπαϊκὸ οὐμανισμό

Πορεία καὶ ἐκκλησιαστικὴ δράση σὲ δύσκολους καιροὺς	322
Τὸ ἱστορικὸ καὶ πολιτισμικὸ πλαίσιο τῶν «Φιλοσοφικῶν κρημνῶν».	328
Ὁ εὐρωπαϊκὸς οὐμανισμὸς	329
Ἡ «νεροδεσιά» τῶν πολιτισμῶν: πρὸς ἕναν πολιτισμὸ τῆς θεαν- θρωπότητος	337

Ὁ Ντοστογιέφσκι ὡς προφήτης καὶ ἀπόστολος τοῦ Ὁρθόδοξου ρε- αλισμοῦ.....	341
Ἑρωτήματα καὶ προβλήματα γιὰ τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον	344

*Ὁ Παναγιώτης Χρήστου
καὶ οἱ πατερικὲς σπουδὲς στὴ Θεσσαλονίκη*

Ἐπιστημονικὴ σταδιοδρομία καὶ δράση.....	347
Οἱ ἐκδόσεις πατερικῶν ἔργων.....	353
Ἡ Θεσσαλονίκη καὶ τὸ Ἅγιο Ὄρος	358
Ἡ ἐντυπωσιακὴ ἐργογραφία	360
Ἡ πολιτικὴ δράση καὶ ἡ παύση ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιον	364
Ὁ Παναγιώτης Χρήστου καὶ ἡ νεοελληνικὴ θεολογία	370

Ἡ βιβλικὴ μαρτυρία καὶ διακονία τοῦ Σάββα Ἀγουρίδη

Στάσεις καὶ διαδρομὲς σὲ ἓνα ταξίδι σπουδῆς καὶ μαρτυρίας	379
Διδασκαλία, ἔργο καὶ διακονία στὴ Θεσσαλονίκη	384
Στὰ χρόνια τῆς Δικτατορίας: Ἡ συνεργασία μὲ τὸν ἀρχιεπίσκοπο Ἱερώνυμον Α'	387
Διδασκαλία, ἔργο καὶ διακονία στὴ Ἀθήνα.....	394
Ὁ «Ἄρτος Ζωῆς», ἓνα ἴδρυμα βιβλικῶν σπουδῶν στὴν Ἑλλάδα...	401
Τὸ θεολογικὸ ἔργο καὶ ἡ συμβολὴ του.....	404
Οἱ μονομέρειες, οἱ πικρίες καὶ οἱ ὑπερβολὲς.....	414
Ἡ κληρονομία τοῦ Σάββα Ἀγουρίδη.....	426

*Ὁ διάλογος θεολογίας καὶ φιλοσοφίας
στὸ ἔργο τοῦ Νίκου Νησιώτη*

Πορεία καὶ σπουδὲς	431
«Ἡ θεολογία ὡς ἐπιστήμη καὶ ὡς δοξολογία».....	433
Ὑπαρξισμὸς καὶ χριστιανικὴ πίστη.....	437
Θεολόγος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος	450
Κριτικὲς παρατηρήσεις γιὰ τὸν τεχνολογικὸ πολιτισμὸν	454
Ἡ πνευματολογικὴ χριστολογία τῆς φύσεως	458

*Τὸ ἔργο τοῦ π. Ἰωάννη Ρωμανίδη γιὰ τὸ προπατορικὸ ἁμάρτημα
καὶ ἡ σημασία του γιὰ τὴν Ἐκκλησία καὶ τὴ θεολογία της*

Ἄ Ἰωάννης Ρωμανίδης καὶ ἡ θεολογικὴ ἀνανέωση στὴν Ἑλλά- δα.....	463
Τὸ πλαίσιο καὶ οἱ θεολογικοὶ ἄξονες τοῦ «προπατορικὸ ἁμαρτή- ματος».....	469
Ἡ θεολογικὴ διένεξη μὲ τὸν Παναγιώτη Τρεμπέλα	479
Ἡ συνέχεια τῆς διένεξης στὴ διαμάχη Παναγιώτη Τρεμπέλα καὶ μοναχοῦ Θεοκλήτου Διονυσιάτου.....	486
Ἡ σημασία τοῦ «προπατορικὸ ἁμαρτήματος» γιὰ τὴν Ἐκκλησία καὶ τὴ θεολογία	490

Ἰωάννης Ζηζιούλας, Μητροπολίτης Περγάμου.

*Ὁ οἰκουμενικὸς θεολόγος τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας:
πρόσωπο καὶ κοινωνία στὸν ὀρίζοντα τῆς ἐσχατολογίας*

Ἡ σταδιοδρομία καὶ τὸ συγγραφικὸ ἔργο.....	494
Ἡ ἐρμηνευτικὴ καὶ ὑπαρξιακὴ προσέγγιση τῶν δογμάτων.....	502
Ἡ ἐκκλησιολογία ὡς ἀφετηρία στὴ Δογματικὴ.....	503
Ἀνάδειξη τῶν φιλοσοφικῶν καὶ ὑπαρξιακῶν προεκτάσεων τῆς θε- ολογίας.....	507
Ἀπὸ τὸ προσωπεῖο στὸ πρόσωπο – Ἡ θεολογικὴ σημασία τοῦ προ- σώπου.....	508
«Ἡ κτίση ὡς εὐχαριστία». Θεολογικὴ προσέγγιση στὸ πρόβλημα τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος.....	511
Ἡ σύνθεση χριστολογίας καὶ πνευματολογίας στὴν ἐκκλησιολογία.....	514
Ἡ διαλεκτικὴ σχέση ἱστορίας καὶ ἐσχατολογίας. Πρὸς μίαν ἐσχα- τολογικὴ ὄντολογία.....	527
Ἡ θεολογία ὡς ἐρμηνευτικὴ τῆς Ἀνάστασης.....	534

Ἡ θεολογία ὡς ἐνσάρκωση τοῦ δόγματος.

*Σχόλια στὴ συμβολὴ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Αὐστραλίας
Στυλιανοῦ Χαρκιανάκη στὴν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησιολογία*

Σπουδὲς καὶ σταδιοδρομία.....	538
Ὀρθόδοξη θεώρηση τοῦ ἀλάθητου τῆς Ἐκκλησίας.....	544

Ἡ ἐκκλησιολογία τῆς Β' Βατικανῆς Συνόδου	560
Θεολογία, ποίηση καὶ λογοτεχνία	566
Τὸ ἔργο του στὴν ἀρχιεπισκοπὴ Αὐστραλίας	569

*Ἡ ἀποστολὴ καὶ ἡ οἰκουμενικὴ μαρτυρία
τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας στὸν σύγχρονο κόσμο.
Ἡ συμβολὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Δαμασκηνοῦ Παπανδρέου,
Μητροπολίτη Ἀνδριανουπόλεως*

Ἀπὸ τὴν Αἰτωλία στὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης: πορεία καὶ σπουδές ...	573
Ἀπὸ τὸ Ταιζέ στὸ Σαμπεζύ: τὸ Ὁρθόδοξο Κέντρο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στὴ Γενεύη τῆς Ἑλβετίας	577
Ἀποστολή, διακονία καὶ μαρτυρία τῆς Ὁρθοδοξίας στὸν σύγχρονο κόσμο.....	586

*Τὸ ἔργο καὶ ἡ συμβολὴ τοῦ Νίκου Ματσούκα
στὴν ἀνανέωση τῆς Ὁρθόδοξης θεολογίας*

Βίος καὶ σταδιοδρομία.....	609
Τὰ βασικὰ θεολογικὰ ἔργα.....	612
Θεολογία καὶ λογοτεχνία	626
Διδασκαλία καὶ ἀκαδημαϊκὴ δράση.....	630
Ἡ διένεξη μὲ τὸν Παναγιώτη Χρήστου	633
Θεολογία καὶ Πολιτισμός: Οἱ θεολογικοὶ καὶ ἐρμηνευτικοὶ ἄξονες	635
Κριτικὲς ἐπισημάνσεις	639

*Τὸ ἀληθεύειν ὡς κοινωνεῖν.
Θεολογία καὶ φιλοσοφία στὸ ἔργο τοῦ Χρήστου Γιανναρά*

Ἰγνηλασία μιᾶς διαδρομῆς	647
Ἡ γλώσσα ὡς τέχνημα καὶ ὡς ἔκφραση κοινωνίας καὶ σχέσης ..	661
Οἱ ἄξονες μιᾶς κριτικῆς ὄντολογίας	663
Κριτικὲς ἐπισημάνσεις	676

Ἡ θεολογικὴ ἀνθρωπολογία τοῦ Παναγιώτη Νέλλα

Τὰ πρῶτα θεολογικὰ βήματα	687
Γιὰ τὴν Ἁγία καὶ Μεγάλη Σύνοδο	691

Ἡ σπουδὴ στὸν Νικόλαο Καβάσιλα	695
Ὁ Χριστοκεντρικὸς ἀνθρωπισμὸς τοῦ Νικολάου Καβάσιλα	696
Ἡ περὶ δικαιοσύνης τοῦ ἀνθρώπου διδασκαλία: γιατί ὁ Θεὸς ἔγινε ἀνθρωπος	699
Ζῶον θεούμενον. Μιὰ πρωτοποριακὴ μελέτη θεολογικῆς ἀνθρω- πολογίας	704
Ὁρθόδοξη θεολογία καὶ πολιτικὴ	712
Διάλογος μὲ τὸν σύγχρονο κόσμον καὶ πολιτισμὸν	718
Ἡ «Σύναξη» ὡς σπουδὴ καὶ ὡς δημιουργία	722
ΠΡΩΤΕΣ ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ	725
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΝΟΜΑΤΩΝ	727

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ συνάντηση τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας μετὰ τὴ Νεωτερικότητα ὑπῆρξε καταλυτικὴ γιὰ τὴ διαμόρφωση καὶ ἀνάπτυξη τῆς θεολογίας τῆς. Ἡ Ὁρθόδοξη θεολογία ἐντάχθηκε σταδιακὰ στὸ νεωτερικὸ πανεπιστήμιο καὶ ἀναπτύχθηκε κυρίως ὡς μία ἱστορικο-φιλολογικὴ ἐπιστῆμη μετὰ ὁμολογιακὰ χαρακτηριστικά. Σχεδὸν ὅλες οἱ Ὁρθόδοξες θεολογικὲς σχολὲς υἱοθέτησαν ἠθελημένα ἢ ἀνεπίγνωστα τὰ γνωστικὰ ἀντικείμενα τῶν θεολογικῶν σχολῶν τῆς Εὐρώπης. Ἐκτοτε οἱ Ὁρθόδοξες θεολογικὲς σχολὲς στὰ ἐκπαιδευτικὰ προγράμματά τους ἀκολουθοῦν τὰ γνωστικὰ αὐτὰ θεολογικὰ πεδία ἐνίοτε μετὰ σημαντικὲς ἀλλαγές ἢ καὶ ἀνανεώσεις στὴν ἐξέλιξη καὶ ἀναπροσαρμογὴ τους κατὰ τὰ εὐρωπαϊκὰ πρότυπα. Στὸ Βυζάντιο, τὸ ὁποῖο καλλιέργησε ἀδιάκοπα τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, τὴ φιλοσοφία καὶ τὶς ἐπιστῆμες, ἡ θεολογία δὲν ἀποτέλεσε ἰδιαίτερη καὶ αὐτόνομη «ἐπιστῆμη» μεταξὺ τῶν ἄλλων, ἀλλὰ ὑπῆρχε κυρίως ὡς χαρισματικὴ ἐμπειρία, ἡ ὁποία σαρκωνόταν σὲ ἓναν ὁλόκληρο πολιτισμὸ, στὰ ποικίλα μνημεῖα λόγου καὶ τέχνης τῆς Ὁρθόδοξης Παράδοσης, καὶ ἐκφραζόταν στὴν πίστη καὶ στὴ διδασκαλία, στὴ λειτουργικὴ ζωὴ καὶ στὸ εὐχαριστιακὸ καὶ ἀσκητικὸ ἦθος τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ λόγια ἔκφραση καὶ σπουδὴ τῆς θεολογίας ἀποτυπωνόταν στὰ ἔργα τῶν Πατέρων καὶ στὶς συνοδικὲς ἀποφάσεις τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ ἔνταξη τῆς Ὁρθόδοξης θεολογίας στὸ νεωτερικὸ πανεπιστήμιο ὑπῆρξε σημαντικὸ γεγονός καὶ σηματοδότησε μία νέα καὶ ἐνδιαφέρουσα ἐξέλιξη. Ἡ Ὁρθόδοξη θεολογία ὡς ἰδιαίτερη ἐπιστῆμη ἐπιχείρησε νὰ ἀναπτύξει τὸ ἐπιστητὸ τῆς σὲ διάλογο μετὰ τὶς ἄλλες ἐπιστῆμες ὡς ἱστορικὴ καὶ ἐρμηνευτικὴ σπουδὴ τῶν ποικίλων μνημείων τῆς Ὁρθόδοξης πίστεως, τῆς διδασκαλίας, τῆς λα-

τρείας και του τρόπου ζωής, δηλαδή με όλα όσα συγκροτούν έναν ζωντανό πολιτισμό με διαρκείς προεκτάσεις και εφαρμογές στο κοινωνικό και λαϊκό σώμα της Έκκλησίας, στη ζωή και ευσέβεια των Ὁρθόδοξων.

Τὸ νεωτερικὸ αὐτὸ ἐγγεῖρημα δὲν ἦταν οὔτε εὐκόλο οὔτε αὐτονόητο. Ἀναφομοίωτες ἐπιδράσεις και κακέκτυπες ἀγκυλώσεις ἤδη ἀπὸ τῆ μακρὰ περίοδο τῆς «βαβυλώνειας αἰχμαλωσίας» στὴ δυτικὴ θεολογία διαμόρφωσαν μία νέα ἀντίληψη στὴν πανεπιστημιακὴ θεολογία, ἡ ὁποία συχνὰ ἔτεινε νὰ κλείνεται ἐννοιολογικὰ και ἀκαδημαϊκὰ στὸ θεωρητικὸ ἐπιστητὸ τῆς και νὰ λαμβάνει ἀποστάσεις ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ πραγματικότητα, νὰ διαχωρίζεται ἀπὸ τὴ ζωὴ και τὰ προβλήματά τῆς, νὰ ἀμβλύνει τὰ ἱστορικὰ και κοινωνικὰ αἰσθητήριά τῆς και κυρίως νὰ μὴ διαλέγεται γόνιμα και δημιουργικὰ μὲ τὴν ἐποχὴ, τὴν περιρρέουσα ἀτμόσφαιρα και τὸν ζωντανὸ πολιτισμὸ τῆς. Ὁ π. Γεώργιος Φλωρόφσκυ στὸ δίτομο ἔργο του γιὰ τὴν πορεία τῆς ρωσικῆς θεολογίας ἔδειξε παραστατικὰ και τεκμηριωμένα τὰ προβλήματα τῶν δυτικῶν ἐπιδράσεων, ἀλλὰ και τὸν ἔντονο ἀκαδημαϊσμὸ ποὺ ἐμφάνιζε ἡ Ὁρθόδοξη θεολογία στὴ Ρωσία μέχρι τίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰώνα. Τὴν ἴδια σχεδὸν εἰκόνα ἐμφάνιζαν, τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν, και ὅλες οἱ ἄλλες Ὁρθόδοξες χώρες, μεταξὺ αὐτῶν και ἡ Ἑλλάδα.

Ἄν ὁ 19ος αἰώνας ὑπῆρξε μία δύσκολη περίοδος προσαρμογῆς γιὰ τὴν Ὁρθόδοξη θεολογία, ὁ 20ὸς αἰώνας σήμανε μία ἐργώδη προσπάθεια ὑπέρβασης τῶν ξένων ἐπιδράσεων και ἐπανασύνδεσης μὲ τὴ ρωμαλεὰ σκέψη τῶν Ἑλλήνων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ και μὲ τὴν ἐρμηνευτικὴ σπουδὴ και ἀνάδειξη τῆς Ὁρθόδοξης Παράδοσης σὲ διάλογο μὲ τὸν σύγχρονο κόσμο και πολιτισμὸ. Τὸ ἔργο αὐτὸ ἱστορικὰ ξεκίνησε μὲ τὴ θεολογικὴ γενιά τοῦ 1930, ἡ ὁποία πραγματοποίησε τὸ περίφημο Α΄ Συνέδριο Ὁρθόδοξης Θεολογίας στὴν Ἀθήνα τὸ 1936, καθὼς και μὲ τὸ ὄραμα τῆς «νεοπατερικῆς σύνθεσης». Οἱ ἱστορικὲς συγκυρίες τῆς ἐποχῆς και ἡ ἐκρηξὴ τοῦ Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου συνετέλεσαν ὥστε οἱ καρποὶ τοῦ συνεδρίου ἐκείνου νὰ ἀναφανοῦν ἀργότερα και νὰ προσανατολίσουν σὲ ἓνα νέο θεολογικὸ παράδειγμα, τὸ ὁποῖο

έγινε άμεσα όρατό με τή θεολογική στροφή και ανανέωση που χάραξε ή γενιά του 1960.

Τό βιβλίό αυτό άφηγειται τή λαμπρή πορεία τής Όρθόδοξης θεολογίας κατά τον 20ό αιώνα μέσα από τό έργο και τή συμβολή δέκα έπτά θεολόγων οί όποιοι έπιχείρησαν νά συμβάλουν γόνιμα και δημιουργικά, άφενός στήν ανάδειξη τών ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της και, άφετέρου, στήν ανανέωση τής σχέσης της με τον σύγχρονο κόσμο και πολιτισμό. Η συγκεκριμένη έπιλογή, μολοντί έκφράζει τά κύρια ρεύματα και τά πρόσωπα που διαμόρφωσαν τή θεολογία του 20ου αιώνα, άφορά κυρίως τά θεολογικά και έρευνητικά μας ενδιαφέροντα. Τό θεολογικό έργο και ή συμβολή τής θεολογικής γενιάς του 1990, αν ύπάρχει, είναι άκόμη σέ εξέλιξη και θά μπορούσε ένδεχομένως νά άποτιμηθεί νηφάλια στο μέλλον. Ωστόσο, δέν πρόκειται άπλώς για καταγραφή και άποτύπωση τής ιστορίας τής θεολογίας του 20ου αιώνα, αλλά κυρίως για μία προσπάθεια νά έρμηνεύσουμε από τή σκοπιά τής συστηματικής θεολογίας τήν πορεία και τά προβλήματα τής θεολογίας του 20ου αιώνα, προκειμένου νά τήν συνδέσουμε άμεσα με τή δική μας έποχή. Δέν άποσκοπούμε νά άποδράσουμε από τή δική μας συγκυρία, αλλά άφου διαγνώσουμε τά έπιτεύγματα, τά κενά, τίς ρήξεις και τίς άσυνέχειες τής θεολογίας του 20ου αιώνα, νά έντοπίσουμε τίς ανάγκες και νά χαράξουμε τίς προτεραιότητες τής δικής μας έποχής. Η μελέτη αυτή άπευθύνεται κυρίως στους θεολόγους του 21ου αιώνα που θέλουν νά μαθητεύσουν δημιουργικά στις έπιτυχίες και στις άποτυχίες τής Όρθόδοξης θεολογίας του 20ου αιώνα για νά συνεχίσουν τό γόνιμο και δημιουργικό έργο της και νά οίκοδομήσουν κριτικά τή δική τους έκφραση και μαρτυρία. Σέ μία τέτοια προοπτική, πράγματι, άληθεύει ότι «ή ιστορία τής θεολογίας τρέφει τή θεολογία» και κάθε θεολογική γενιά πασχίζει νά σαρκώσει τό δικό της ιδιαίτερο άποτύπωμα.

Στίς νέες συνθήκες του 21ου αιώνα και μάλιστα στήν παρούσα άβέβαιη και μεταβατική παγκόσμια συγκυρία όπου όλα δείχνουν ότι ό σύγχρονος άνθρωπος έπιχειρεί εκ νέου ένα είδος άποθέωσης του στήν ιστορία και στον πολιτισμό του, αυτή τή

φορὰ μέσω τῆς προηγμένης ψηφιακῆς τεχνολογίας καὶ τῆς Τεχνητῆς Νοημοσύνης, καὶ μάλιστα σὲ ἓναν κόσμον ὁ ὁποῖος διαιρεῖται μέσα ἀπὸ συνεχεῖς διαμάχες καὶ συγκρούσεις, ἡ Ὁρθόδοξη θεολογία χρειάζεται νὰ εἶναι δυναμικὰ καὶ ἐμπνευσμένα παροῦσα. Στὸν διαρκῶς διαιρούμενο καὶ ποικιλοτρόπως σπαρασσόμενο κόσμο μας, ἡ Ὁρθόδοξη θεολογία ὀφείλει νὰ ἐρμηνεύσει ἐκ νέου τὸ ὄραμα καὶ τὸ βίωμα τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὸ νόημα τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς, φωτίζοντας συνάμα καὶ τὰ ἀνθρωπολογικὰ ἀδιέξοδα τῆς συγκεχυμένης ἐποχῆς μας.

Ἄγια Παρασκευή, Μάρτιος 2026